

PREGLED STVARNE LITERATURE 2010

Žiga Valetič

Od žanrov stvarne literature je minulo leto prineslo slovenskemu bralstvu največ naravoslovne esejistike, ki je ključno soustvarjala tudi večino drugih vsebinskih smeri, od politike do religije in ekonomije.

Knjige, napisane v zadnjih nekaj letih, so brez pretirane časovne zamude prišle tudi k nam, kar je dragoceno, saj prevodna naravoslovna dela obravnavajo teme, ki se zdijo ena bolj pereča od druge. Izpostaviti velja koncizno študijo *Planet slumov* (*Cf), kjer **Mike Davis** pokaže, kako nerazdružljive so osnovne človeške potrebe z naravnimi danostmi in z (ne)organiziranostjo družbe. V slumih – komunalno neopremljenih mestnih predelih brez javnega prevoza in formalne ekonomije – živi več kot sedmina človeštva, torej milijarda ljudi, in številka vztrajno raste. »Namesto mest svetlobe, ki se dvigajo k nebu, se velik del urbanega sveta v 21. stoletju stiska v umazaniji, obdan z nesnago, iztrebki in blatom,« zapiše Davis. Milijonskih mest je samo na Kitajskem več kot sto, v najmanj razvitih državah pa kar 78 % ljudi živi v barakarskih naseljih.

S podobnimi vprašanji se ukvarja **Thomas L. Friedman** v *Vročem, ravnem in nagnetenem svetu* (Učila), le da se on primarno posveti »zeleni revoluciji« in globalnemu segrevanju. Tega je neposredno naslovil tudi **George Monbiot** v knjigi *Vročje* (Krtina), ki je prvotno izšla leta 2006. Tako Friedman kot Monbiot ne skoparita s svarili, podatki, aktivističnimi napotki, globalnim vpogledom, samoomejevanjem, humorjem, razkrivanjem zarotništev ter z zaenkrat še lucidnimi idejami o tem, kaj vse bi bilo treba spremeniti na politični, gospodarski in individualni ravni.

Med razkrivalce zarot se je to jesen vpisal tudi domači pisec **Mišo Alkalaj**, ki *Podnebno prevaro* (založba Corbis) naloži znanstvenim zagovornikom globalnega segrevanja, s tem pa – vsaj posredno – ponudi dodatni zalet gospodarskim in političnim prizadevanjem za nadaljnjo rabo fosilnih goriv. Mednje sodi tudi nafta, ki je začela izgubljati na slovesu; zelo počasi, a zelo zanesljivo je namreč zmanjkuje. O črnem zlatu smo letos brali *Konec nafte* **Paula Robertsa** (Učila) in *Nafto* **Marca Sullija-Sulčiča** (Celjska Mohorjeva družba).

Naravoslovje se je s kontroverznim **Richardom Dawkinsom** in njemu sorodnimi pisci že pred desetletji odločilo nadaljevati odkrit boj proti institucionalni religioznosti. Dawkinsova zadnja knjiga *Največja predstava na Zemlji* (Modrijan) znova ponuja pisanje, ki je bistveno bolj strokovno kot pa ideološko. Ob slikovitem izpeljevanju naravnih procesov se morda bolj kot kadarkoli prej sklicuje na očeta evolucijske teorije **Charlesa Darwina**, čigar monumentalno delo *O nastanku vrst* (ZRC SAZU) smo po več kot petdesetih letih znova dobili v slovenskem prevodu. V enem letu sta tako izšli knjigi ključnih naravoslovnih umov, pridružil pa se jima je še eden izmed očakov – antični mislec **Plinij Starejši** z *Naravoslovjem* (Modrijan), ki je v stari Grčiji veljalo za poglavitno enciklopedično delo s tega področja.

Toda kritike padajo na religiozno misel tudi s strani zgodovinarjev in esejistov, ki se borijo za ohranitev evropske sekularnosti in ateističnega dostojanstva. Eden takšnih je **Christopher Hitchens**, čigar knjiga *Bog ni velik* (Ph Red) prinaša religiološki razmislek, prežet z večplastnim dvomom. Temeljno sporočilo njegovih esejev je: »Religijo je ustvaril človek,« in da je temu res tako, prikaže francoski arheolog in zgodovinar **Paul Veyne** (*Kako je naš svet postal krščanski* (312–394), Modrijan), ki obravnava obdobje rimskega cesarja Konstantina, po čigar zaslugi je večji del Evrope sprejel krščansko vero. Tako kot Hitchens se tudi Veyne poda na potrpežljivo in prav nič podcenjujočo pot pretehtavanja verskih dogem.

Za nameček Vatikanu in cerkvi že nekaj let dihajo za vrat avtorji, ki obravnavajo dogodke iz nedavne preteklosti in sedanosti. Eden takih je **Gianluigi Nuzzi** s knjigo pomenljivega naslova *Vatikan, d.d.* (Modrijan), a še bolj aktualna je téma, ki jo je vzel pod drobnogled izpričan vseživljenjski katolik **Joe Rigert** v *Zlorabah, molku in lažeh* (Ciceron). Kot so v zadnjem letu pokazali dogodki

povsod po svetu, gre za pojav, ki ni bil značilen samo za irsko katoliško cerkev, čeprav je bila ena prvih, ki so začele plačevati ogromne odškodnine žrtvam zlorab.

Edini pisec, ki je letos in v lanskem letu na slovenski knjižni trg postavil sveža, tako rekoč seznanitvena religiološka dela, ki niso namenjena zgolj idejni rokoborbi ali zrcaljenju verskih oblastnikov na Zemlji, je antropolog in strokovnjak za judovstvo **Klemen Jelinčič Boeta** s kar tremi knjigami o eni glavnih monoteističnih religij – judovstvu.

Da je vera predvsem osebno vprašanje in nima veliko opraviti s posvetnimi združbami, je v svojo življenjsko zgodbo zapisal literat Edvard Kocbek. Ne čudi torej, da je bila izjemne pozornosti deležna knjiga **Igorja Omerze** *Edvard Kocbek, osebni dosje št. 584* (Karantanija), ki je obelodanila skoraj štirideset let ovaduštva in prisluškovanja tej umetniški in politični veličini. Kljub temu, da je bil krščanski socialist Kocbek med najbolj zaslužnimi za ustanovitev nekdanje južnoslovanske države, ga je komunistična oblast kasneje povsem onemogočila, zavrnilo pa so ga tudi krščanski krogi.

To povojno obdobje zaradi ran, raznolikih družinskih zgodb ter idejnih nesoglasij še vedno buri duhove ter v knjižne svetove vstopa z različnimi pogledi. **Jože Dežman** in **Monika Kokalj Kočvar** sta v *Sloveniji – duhovni domovini* (MK) naredila podroben oris politične emigracije v povojnem času ter s spremnimi intervjuji pokazala, da so bili razlogi za izselitev nekaj deset tisoč Slovencev v glavnem ekonomski in politični. Vendar med vzporedne razloge nedvomno sodi sodelovanje z nacističnim okupatorjem, o katerem se je razpisal **Peter Davies** v delu *Nevarna razmerja: kolaboracija in druga svetovna vojna* (Modrijan), ki to problematiko privede na širše evropsko področje.

Veliko odmeva je v letu 2010 dobil tudi obširen esej *Kako misliti partizansko umetnost?*, nagrajenca prešernovega sklada **Miklavža Komelja**. Temeljita gledališka in pesniška študija je na voljo različnim interpretacijam, hkrati pa budniško zakriči v današnjo dobo, kjer se zgodovina izkoriščanja in zgodovina upora na nek način ponavljata.

Toda svet se spreminja v še nepoznane smeri, čemur je na sledi knjiga *Vzpon Kitajske in propad kapitalističnega gospodarskega sveta* (Sophia), ki jo je napisal disident, emigrant in profesor na številnih ameriških univerzah **Minq Li**. Gre za svež doprinos k teoriji svetovnega sistema, tokrat iz neevrocentričnega vidika, ki ob spreminjanju svetovnih gospodarskih razmerij postaja vedno bolj stvaren in tudi razumljiv.

Od slovenskih avtorjev je odločne korake v politično esejistiko naredila dopisnica iz Rima **Mojca Širok** s kar dvema knjigama o naši južni sosedni Italiji. *Zadnji rimski cesar* (Finance) nosi nedvoumen podnaslov *Razpad italijanskega povojnega strankarskega sistema in politični vzpon Silvia Berlusconija*, knjiga *Oblast brez obraza* (MK) pa prav tako: *Zgodbe o italijanski mafiji*. In medtem ko neapeljska mafijska združba Camorra že nekaj let grozi pisatelju **Robertu Savianu** ter njegovi družini zaradi knjige in večkrat nagrajenega filma, je pisec uspel sestaviti novo knjigo *Lepota in pekel*, v kateri prek člankov in kolumn opisuje trpke dogodke, ki so sledili svetovni pripoznavi *Gomora*.

Bogastvo narodov (*Cf) je delo, ki ga je **Adam Smith** napisal v osemnajstem stoletju, a kljub temu je pobrisan prah in prvi prevod v slovenščino naletel na vsestransko odobravanje in izdatno refleksijo s strani slovenskih publicistov. Kot vsaka eklektična knjižna stvaritev pozna tudi Smithova dolgo tradicijo komentarjev, mnenj in različnih interpretacij. Nekateri ga smatrajo za utemeljitelja politične ekonomije in odcepitve ekonomske znanosti od ostalih družbenih ved, drugi pa opozarjajo, da vendarle ni imel teh namenov, ker da je na papirju zgolj razvil razsvetljsko misel tistega časa, sledil zdravemu razumu in bralcem ponudil berljivo čtivo *o naravi in vzrokih bogastva narodov*. Ekonomija kot igra med posameznikom, državo, trgov in naravnimi viri – igra, ki jo je treba igrati senzibilno, saj še zdaleč ni brez posledic.

Narodov pa ne bi bilo brez še enega bogastva: brez kruha, ki ga je hrvaški intelektualec **Predrag Matvejević** obravnaval v dokumentarističnem eseju *Kruh naš* (VBZ). Avtor pokaže, da kruh nima samo materialne vrednosti, temveč tudi duhovno. In če se Matvejević ukvarja s preteklostjo, se

Ray Moynihan in **Alan Cassels** v *Krošnjarih z boleznijo* (VBZ) ukvarjata z današnjo civilizacijo; tudi onadva na področju, kjer se prepletata človeška snovnost in metafizičnost – na področju zdravja. Čeprav farmacija podaljšuje življenjsko dobo, jo s svojo agresivno propagando lahko tudi skrajšuje. Vsiljivi piarovski in marketinški oddelki velikih farmacevtskih korporacij so namreč dosegli, da se zdravila množično prodajajo zdravim, tako da se iz njih naredi bolne ...

In že smo pri psihologiji. Poljudna psihologija je nekoč veljala za pogrošen komercialni žanr, s postopnim razvojem in vse več klasičnimi naslovi pa je vendarle začela pridobivati na tehtnosti. Med izstopajoče naslove iztekajočega se leta sodijo dela iz strokovnih psiholoških zbirk. Zbirka Preobrazba založbe UMco je ponudila klasiki **Oliverja Sacksa** *Mož, ki je imel ženo za klobuk* in **Stanleyja Milgrama** *Poslušnost avtoriteti*, ter pisma **Branka Gradišnika** v dveh delih z naslovom *Sreča* in *Sreča za 2*. Zbirka Esenca pa je pogledala v psihologijo odločanja (in potrošništva) s knjigo *Predvidljivo nerazumni* **Dana Arielyja** in ponatisnila *Po sledih človeka* velikega slovenskega humanista **Antona Trstenjaka**. Zanimiva je tudi *Socialna inteligenca* **Daniela Golemana** (MK), trajni status pa bo predvsem v strokovnih krogih pridobil izčrpen slovar **Bogdana Lešnika** *Temelji psihoanalize*, ki na enciklopedično-esejističen način popelje psihoanalizo k njenemu izvoru, Sigmundu Freudu. Sodobni človek tako rekoč na vsakem koraku uporablja, razmišlja in govori s pomočjo nekaj deset Freudovih psihoanalitičnih konceptov, Lešnik pa primerja prvotne pomene teh pojmov s kasnejšo nadgradnjo in sodobno strokovno in množično rabo.

Po lestvicah branosti sta se nekaj časa sprehajali knjigi, ki se ukvarjata z vselej popularno temo partnerskih odnosov. Obe sta nekoliko »drugačni«. Najprej so tu pisma **Mance Košir** s šestimi homoseksualci in z dopisovalko, ki je bila poročena s homoseksualcem. V svoji intimni upovedanosti so *Drugačna razmerja* (MK), pa tudi spremljajoči pogovori in intervjuji, razkrili odnos družbenega okolja do drugačnih spolnih praks, in tudi, kakšne so razlike med držami in nazoni istospolno usmerjenih. Slovenijo je zajel tudi val navdušenja nad knjigo *Formule ljubezni* (MK), srbskega psihoterapevta **Zorana Milivojevića**, ki je stresel najbolj zakoreninjene in nekatere zmotne predstave, ki smo si jih v zvezi s partnerskimi odnosi morda nakopali skozi življenje.

Kultura je hvaležno polje knjižnih obravnav in letos velja omeniti predvsem dve deli. Prvo nosi naslov *Kaj je film?* (Kino!). Njen avtor, pokojni **André Bazin**, velja za enega najpomembnejših filmskih kritikov nasploh. Zbirka združuje eseje, ki z zanosom in jasnostjo spregovorijo o izvornem poslanstvu, namenu in možnostih filmskega medija. Da gre za relativno mlado vejo umetnosti, ki odslkava aktualno družbeno klimo in bolj kot se običajno zavedamo piše tudi po nareku političnih trendov, spoznamo v voluminozni in eruditsko nepresegljivji *Svetovni zgodovini filma* (UMco), avtorjev **Kristin Thompson** in **David Bordwella**.

Leto lahko sklenemo le še ob knjigah, posvečenih športu in športnikom. Ob nastopu nogometne reprezentance na svetovnem prvenstvu v Južni Afriki je izšel *Poljub sreče* **Jake Lucuja** (Delo), v teh dneh pa tudi *Trdobojec* (Sanje), ki ga je **Esad Babadžić** iskriivo zapisal v čast svetovnemu boksarskemu prvaku v velterski kategoriji Dejanu Zavcu. A kljub resnično velikim dosežkom zastavonoš slovenskega športa sta nam zgodbo z največ sporočila prinesla alpinist **Greg Mortenson** in popotniški novinar **David Oliver Relin** v *Treh skodelicah čaja* (Sanje). Pravzaprav sta opisala športni poraz ter začetek nečesa novega. Mortensen se je po neuspelem poskusu vzpona na himalajski vrh K2 znašel v odročni pakistanski vasi, ki se mu je tako zelo zapisala v dušo, da se je kmalu vrnil in v bližnjih krajih, po sili »naključij«, postavil kar petinpetdeset šol za revne otroke. Vrh torej, ki ga ne osvojiš samo s telesom in umom ...